

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ Г. КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА В СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Творча спадщина Григорія Квітки-Основ'яненка – одного з фундаторів нової української прози – упродовж століть залишається об'єктом пильного наукового інтересу. Сучасний етап дослідження його творчості позначений оновленням методологічних підходів і прагненням до глибшого осмислення художнього світу письменника в контексті національної та європейської культур. Особливе місце в сучасних студіях посідає вивчення його творів крізь призму християнсько-моральних ідей, що відображають духовні цінності українського народу.

Мета статті – окреслити основні напрями сучасного літературознавчого осмислення творчості Григорія Квітки-Основ'яненка, зокрема виявлення її етичних, релігійно-філософських та культурних домінант у світлі міждисциплінарних підходів.

Одним із найпоширеніших підходів у дослідженні спадщини Г. Квітки-Основ'яненка є типологічно-компаративний аналіз, за допомогою якого відбувається зіставлення творчості українського митця із європейськими літературними моделями доби сентименталізму, зокрема з творами Лоренса Стерна. Таке зіставлення дозволяє виявити паралелі в художньому втіленні гуманістичних ідеалів, емоційності, культу внутрішнього світу простої людини, прагнення до зображення морального вдосконалення як сенсу людського існування. При цьому український письменник не є простим наслідувачем західноєвропейських зразків: його творчість позначена глибоким зв'язком із національним культурним ґрунтом, що засвідчує органічну адаптацію європейської традиції до українського духовного простору. Дослідженням цього підходу займаються такі дослідники, як І. Лімборський та Д. Чик.

Не менш поширеним є психолого-етнографічний підхід, який акцентує увагу на відображенні народної ментальності, звичаїв, моральних засад у прозі письменника. Значна увага приділяється побутовим реаліям, фольклорним елементам, національним уявленням про добро і зло, гріх і покуту, чесноти й провину. Такий підхід дозволяє поглибити розуміння образів Квіткиної прози як етнопсихологічно вмотивованих, таких, що втілюють моральні архетипи української культури. Зокрема, жіночі персонажі на кшталт Марусі чи Оксани постають не лише носіями індивідуальних рис, а й втіленням колективних моральних уявлень про жіночу гідність, чистоту, жертвність. В. Шевчук підкреслював глибину морально-етичних архетипів у прозі Квітки, трактуючи її як вияв національної душевності.

У контексті соціально-критичного аналізу акцент робиться на тому, що за зовнішньою сентиментальною оболонкою творів Г. Квітки-Основ'яненка часто приховується глибока критика суспільних вад тогочасної доби – несправедливості феодально-кріпосницьких відносин, чиновницької сваволі, морального падіння представників панівного класу. Особливо виразно це виявляється у сатиричних оповіданнях, де автор засобами гіперболи, іронії,

гротеску висміює духовну порожнечу та ницість владців. О. Білецький розглядав Квітку як митця, який поєднав гуманістичні ідеали з елементами соціальної сатири, викриваючи суспільні вади свого часу. Отже, сентименталізм письменника поєднується із рисами просвітницької критики суспільного ладу.

Ще один важливий аспект аналізу – мовно-стилістичний. У цьому контексті науковці підкреслюють роль Квітки-Основ'яненка у становленні української літературної мови. Його художній стиль формувався на основі живого народного мовлення, багатого на фразеологізми, діалектизми, інтонаційні структури, що створювало ефект автентичності та органічності. М. Жовтобрюх досліджував лексику, синтаксис і фразеологію Квітчиної прози, підкреслюючи її вплив на становлення літературної норми XIX століття. Таким чином, Квітка став першим прозаїком, що переконливо довів потенціал української мови як повноцінного засобу літературної комунікації.

Окремий напрям сучасного літературознавства розглядає творчість Григорія Квітки-Основ'яненка у парадигмі доби Просвітництва, аналізуючи її в історико-літературному, культурному та філософському контекстах. У цьому підході особлива увага зосереджена на гуманістичних ідеях письменника, їхніх витоках та формах художньої реалізації. Такі дослідники як – І. Лімборський та М. Ткачук, звертаються до концептуальних основ Просвітництва як європейського інтелектуального руху XVIII–початку XIX століття, адаптованого в українській літературі через призму релігійності, народної моралі та фольклору.

Важливо зазначити, що в межах цих підходів підкреслюється вплив фольклору та християнства на формування образної системи Квітки, а також актуалізується ідея духовного лідерства письменника в епоху зростання національної самосвідомості. Саме тому науковці вбачають у його прозі не художнє відтворення дійсності, а цілеспрямовану педагогіку добра, де персонажі проходять моральні випробування, які мають навчити читача співчуття, стриманості, милосердя.

Таким чином, рецепція творчості Григорія Квітки-Основ'яненка в межах історико-естетичної парадигми доби Просвітництва дає підстави вважати його прозу не тільки емоційно-етичним феноменом, а глибоко ідейною системою, що спирається на християнські моральні імперативи, переосмислені крізь призму національного досвіду та фольклорної традиції.

Непересічне значення для розуміння творчості Г. Квітки-Основ'яненка має релігійно-етичний підхід, який виявляється ключовим для осмислення моральної основи його художніх текстів. Дослідниця Т. Лаврієнко зосереджується на вивченні впливу християнських цінностей – таких як любов, милосердя, смирення, прощення – на формування характерів персонажів, їхніх моральних дилем, а також на ідейний зміст творів. Саме цей підхід дозволяє розкрити християнські морально-етичні домінанти. «Приміром, у повісті «Маруся» науковці вбачають яскраве втілення ідеалів християнської моралі через образи головних героїв. Аналізується функціонування у творах Квітки-Основ'яненка морально-етичних концептів «гріх – кара –

каяття», що підкреслює глибинне релігійне підґрунтя його етичної проблематики. Такий аналіз знаменує собою відхід від виключно «народницької» інтерпретації, яка домінувала раніше, і дає змогу виявити нерозривний зв'язок творчості письменника з українською духовною традицією» [3, с. 15].

Антропологічний підхід зосереджується на вивченні людини як культурного феномена, її буття у художньому світі Квітки-Основ'яненка. Це передбачає дослідження повсякденного життя, етнографічних особливостей, народних звичаїв, вірувань, а також системи моральних норм, що регулювали життя українського суспільства XIX століття. Такий підхід сприяє глибокому розумінню авторського конструювання образів типових представників українського народу, їхнього світогляду та ціннісних орієнтирів.

Незважаючи на те, що гендерні студії та постколоніальні дослідження не є традиційно домінуючими у вивченні творчості Квітки-Основ'яненка, їхні елементи можуть бути перспективно застосовані для нового прочитання його прози. Зокрема, гендерний підхід дозволяє проаналізувати образи жінок у його творах (наприклад, Марусі, Оксани) крізь призму їхньої соціальної ролі, боротьби за самовизначення, морального вибору в умовах патріархальних норм та суспільних обмежень.

Постколоніальні студії відкривають можливості для розгляду творчості Квітки-Основ'яненка крізь призму національного самовизначення та боротьби за культурну ідентичність в умовах імперського домінування. Хоча його твори іноді асоціювалися з так званою «малоросійською» літературою, сучасні дослідники виявляють у них елементи прихованого спротиву, утвердження української самобутності та цінностей, що свідчить про глибоке національне підґрунтя навіть у, здавалося б, аполітичних текстах.

Висновок. Сучасне літературознавство відкриває нові можливості для переосмислення спадщини Григорія Квітки-Основ'яненка. Завдяки інтеграції різних підходів – від компаративного та релігійно-етичного до антропологічного – творчість письменника постає не лише як естетичне явище, а як глибока духовно-моральна система, укорінена в християнських ідеалах і національній традиції українців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрій М. Педагогічна ідея і просвітницька діяльність українських письменників Західної України (кінець XVIII – 30-ті роки XX сторіччя): монографія. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 650 с.
2. Григорій Квітка-Основ'яненко (1778 – 1843). Аналіз творчості, критика, Українська література XIX століття. Режим доступу: <https://surl.li/twevdu>
3. (дата звернення: 29.10.2025).
4. Лаврієнко Т. Морально-етичні концепти в творах Г. Квітки-Основ'яненка та американській літературі кінця XVIII – середини XIX століття: типологічні відповідності: дис. канд. філол. наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2009. 186 с.